

Тема 9. Козацька Україна наприкінці 50-х – у 80-ті рр. XVII ст.

«Руїна» - період в історії України 60-80 рр. XVII ст., що характеризується боротьбою за владу між представниками козацької верхівки, поділом України та втручанням у її внутрішні справи Московії, Речі Посполитої, Туреччини.

Причини Руїни: боротьба за гетьманську владу; інтервенція з боку Речі Посполитої, Московії, Османської імперії та Кримського ханства.

Гетьманування Івана Виговського (1657 – 1659)

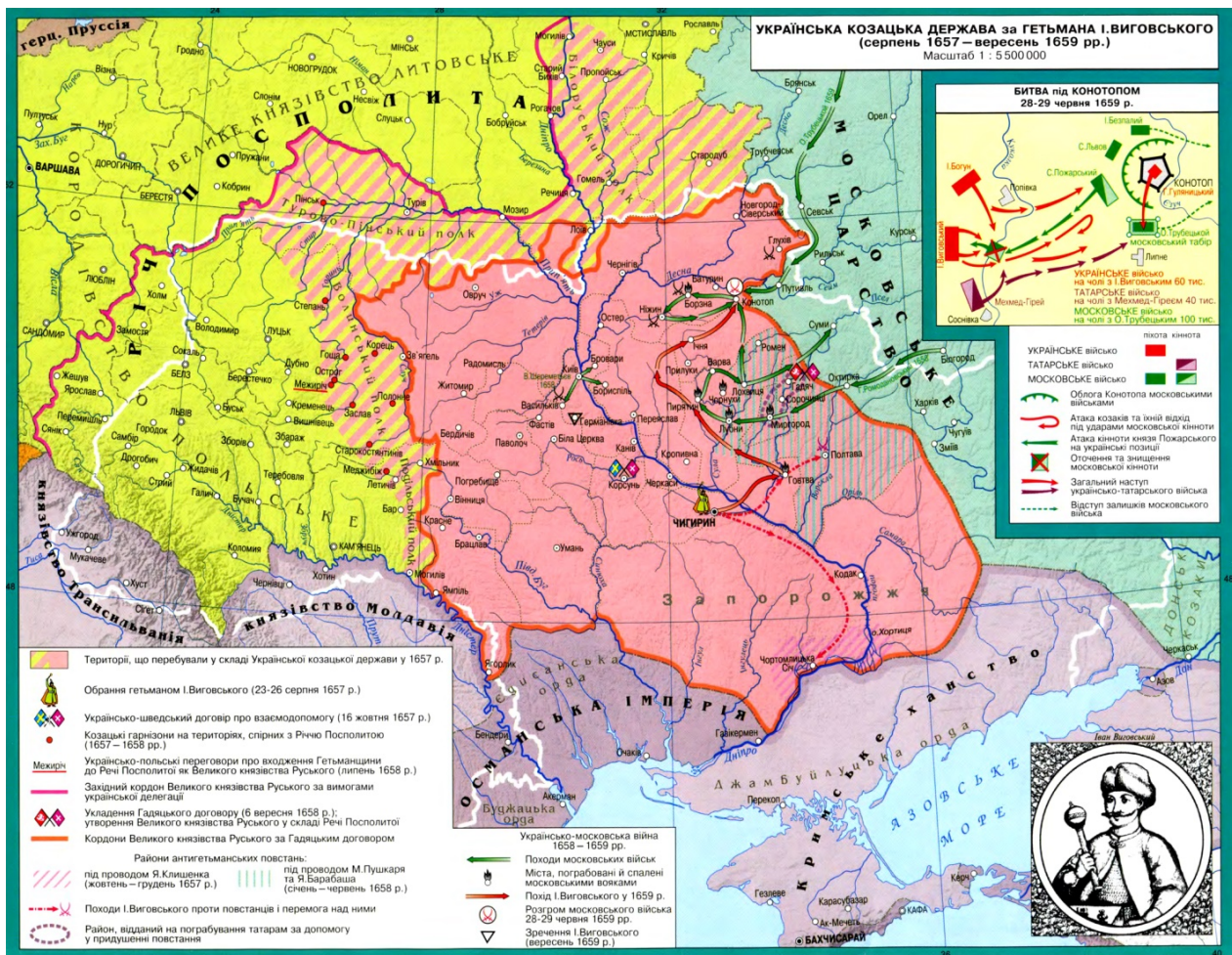
Після смерті Б. Хмельницького гетьманом було обрано **Івана Виговського**. Новий гетьман орієнтувався на козацьку старшину і шляхту. Невдоволений політикою Росії, гетьман взяв курс на зближення з Польщею. У результаті був підписаний **Гадяцький трактат**. Переговори в Гадячі з польською стороною вів **Юрій Немирич**.

Юрій Немирич – український магнат, державний діяч і дипломат доби Хмельниччини. **Автор проекту Гадяцького договору**.

Гадяцький трактат (16 вересня 1658 р.): Україна в складі Брацлавського, Київського і Чернігівського воєводств під назвою **«Велике князівство Руське»** разом з Польським королівством і Великим князівством Литовським входила до Речі Посполитої на правах «як вільні до вільних і рівні до рівних»; князівство мало свій суд, казну, монету, військо в **30 тисяч реєстрових козаків**; православна віра зрівнювалася в правах з католицькою.

Союз з поляками викликав невдоволення частини козаків. Ще у травні **1658 р.** І. Виговський разом придушив повстання полтавського полковника **М.Пушкаря** та отамана Запорозької Січі **Я.Барабаша**, які виступили проти союзу України з Польщею.

У **1659 р.** розпочалась війна між Україною і Росією. Вирішальна битва відбулася в **червні 1659 р.** під **Конотопом**, де армія І. Виговського разом з татарами завдала поразки 100-тисячній російській армії. Проте проти І.Виговського готується новий заколот і він зрікається влади.

Зверніть увагу на територію, на яку поширювалася козацька влада після смерті Б.Хмельницького. Укажіть територію, що була охоплена повстанням проти І. Виговського на чолі з М. Пушкарем та Я. Барабашем. Знайдіть місце битви під Конотопом у 1659 р. між російськими та козацько-татарськими військами

Гетьманування Юрія Хмельницького (1659 – 1663)

У **1659 р.** Ю. Хмельницький був обраний гетьманом і підписав з Московським царством **Переяславську угоду**, яка передбачала розташування московських військ в деяких українських містах; узгодження кандидатури гетьмана з царем; заборону гетьману відносин з іншими державами. Переяславський договір викликав незадоволення Речі Посполитої. У **1660 р.** спільні московсько-козацькі війська здійснюють похід на Польщу (**«Чуднівська кампанія»**). У битві під **Чудновим** московсько-козацькі війська зазнають **поразки** і Ю.Хмельницький переходить на бік Польщі, підписує з нею **Слободищенський трактат**, який проголосив про вхід України до Речі Посполитої. Частина козаків на Лівобережжі відмовилася визнавати владу Польщі. Україна поділилася на **Правобережну** та **Лівобережну**.

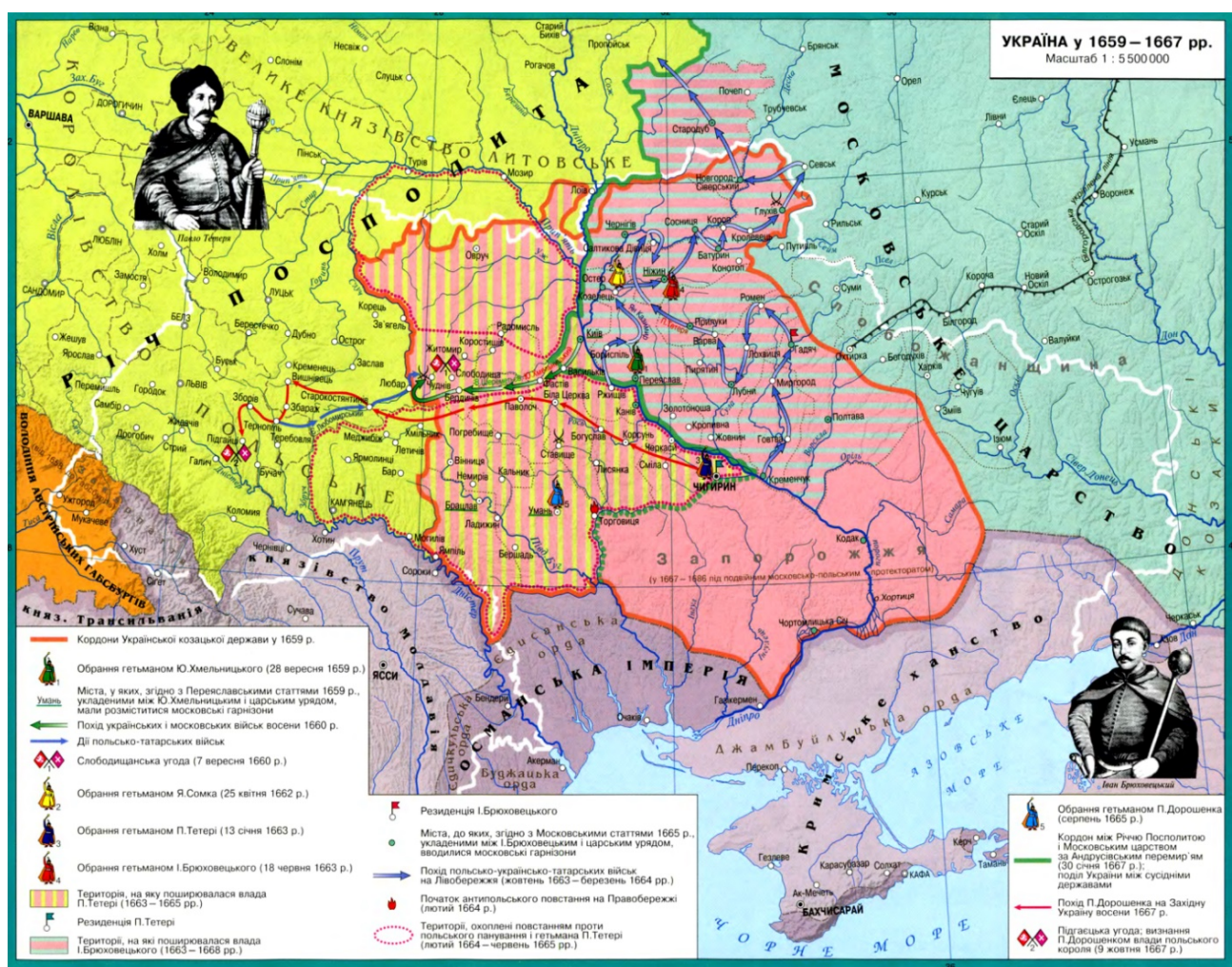

Правобережжя

Гетьманування П.Тетері (1663-1665). Під час його правління на Правобережжі польські війська грабували українські землі. Як наслідок проти П. Тетері спалахнуло повстання й він утік у Польщу.

Гетьманування П.Дорошенка (1665-1676). У внутрішній політиці обмежив владу козацької старшини; створив корпус найманців – **сердюків**. У **1667 р.** козацькі війська П. Дорошенко розгромили польське військо, й Правобережжя отримало автономію

У 1667 р. Польща й Росія підписують Андрусівське перемир'я на 13,5 років: Правобережжя визнавалося під владою Польщі, Лівобережжя та Київ (на 2 роки) – під владою Росії; Запорозька Січ оголошувалася територією спільного управління Росії та Польщі.

Прослідкуйте шлях російсько-козацький військ під час «Чуднівської кампанії» 1660 р. Зверніть увагу на територію Лівобережної та Правобережної Гетьманщини та на кордон між Річчю Посполитою та Московським царством за Андрусівським перемир'ям 1667 р.

У **1668 р.** П. Дорошенко здійснює похід на Лівобережжя і оголошує себе **гетьманом обох берегів Дніпра**. У **1669 р.** укладає договір з **Туреччиною (Корсунська угода)** і переходить під протекторат турецького султана. Об'єднані козацько-турецькі війська здійснюють похід проти поляків. У **1672 р.** Польща й Туреччина підписали **Буцацький мирний договір**, за яким до Туреччини відійшло Поділля; Дорошенко правив на Київщині та Брацлавщині; у складі Польщі залишалися західноукраїнські землі. П.Дорошенко втрачає авторитет і підтримку народу, оскільки «привів» на українські землі татар і турків. У **1676 р.** він зрікається гетьманства і виїжджає до Росії.

Друге гетьманування Ю.Хмельницького (1677-1681). Ю. Хмельницький був ставлеником Туреччини. У **1677-1678 рр.** Ю.Хмельницький здійснив проти росіян та лівобережного гетьмана І.Самойловича разом з татарами та турками **два Чигиринські походи**. У результаті Чигирин був зруйнований.

У **1681 р.** Росія й Туреччина підписали **Бахчисарайський договір**, згідно з яким Лівобережжя була у складі Росії; Поділля визнавалося за Туреччиною. Після Бахчисарайського договору Ю.Хмельницького було незабаром страчено. На Правобережжі козацька держава перестала існувати.

Прослідкуйте Чигиринські походи 1677-1678 рр. Визначте територію, на яку поширювалася влада П. Дорошенка. Визначте землі (Поділля), що відійшли до Туреччини внаслідок

Бучацького та Бахчисарайського мирних договорів. Зверніть увагу на кордон між Річчю Посполитою та Московським царством за умовами Вічного миру 1686 р.

Лівобережжя

Гетьманування І.Брюховецького (1663-1668). І. Брюховецький був обраний гетьманом на **«Чорній раді»** у Ніжині. У **1665 р.** він уклав з Росією **Московські статті**, які значно обмежували автономію лівобережної Гетьманщини. У **1668 р.** під час походу на Лівобережжя П.Дорошенка І.Брюховецький був убитий козаками.

Гетьманування Д. Многогрішного (1668-1672). У **1669 р.** Д. Многогрішний підписав з Росією **Глухівські статті**, які дещо розширювали права української автономії; реєстр становив 30 тис. осіб; гетьманові дозволялося тримати наймане військо – **компанійців**; резиденція гетьмана переносилася до Батурина. У **1672 р.** Д. Многогрішний був звинувачений у таємних зносинах із Туреччиною і знятий з посади.

Гетьманування І.Самойловича (1672-1687). У **1672 р.** І. Самойлович підписав з Росією **Конотопські статті**, які знову обмежували права Гетьманщини. У **1674 р.** **І. Самойлович** оголосив себе **гетьманом обох берегів Дніпра**, здійснив похід на Правобережжя, але під тиском турецької армії був змушений відступити. Щоб підірвати економіку Правобережжя І.Самойлович здійснив **«Великий згін»** - насильне переселення мешканців Правобережжя на Лівобережжя. У **1687 р.** І. Самойлович брав участь разом з російською армією у спільному **першому Кримському поході** проти татар. Похід завершився невдало. У **1687 р.** І. Самойлович був відсторонений від влади. Новим гетьманом Лівобережжя стає І.Мазепа. Добра «Руїни» закінчується. На Лівобережжі Гетьманщина зберіглася в обмежених правах

У 1686 р. Росія і Річ Посполита підписали «Вічний мир»: кордон між Річчю Посполитою та Московською державою пролягав по Дніпру; (Поділля залишалося під владою Туреччини); Запоріжжя та м. Київ відходили до Москви.

У **1686 р.** Київська православна митрополія підпорядковується Московському патріархату.

Під час «Руїни» Запорозьку Січ очолював славетний отаман **І.Сірко**.

Слобідська Україна (Слобожанщина)

Слобожанщина - регіон, який охоплює території сучасних Харківської, Сумської, Донецької, Луганської областей України, частину території Росії. На Слобожанщині було сформовано п'ять козацьких полків: **Острогозький, Харківський, Сумський, Охтирський, Ізюмський**. Підпорядковувалася слобідські козаки **белгородському**

воєводі, посади гетьмана не існувало. Полковники обиралися довічно на полкових козацьких радах і затверджувалися царем.